

Zarys historii Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie

Joanna Pyłat

Rok 2009 ma dla PUNO znaczenie szczególne, ponieważ upamiętnia siedemdziesięciolecie powstania i realizacji idei, która stawiała sobie za cel organizację niezależnej, wolnej nauki polskiej poza krajem, w czasie wojny i okupacji, a także po jej zakończeniu. Historia i działalność Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie odzwierciedla zatem losy uchodźstwa polskiego poza granicami kraju, w latach 1939 - 1990 i wolnych Polaków, żyjących w Wielkiej Brytanii i innych krajach, od 1990 do 2009 roku.

Mimo, że za oficjalną, formalno – prawną, datę powstania uczelni należy uznać rok 1952, to jest to moment, w którym na mocy dekretu Prezydenta RP na Uchodźstwie otrzymała ona pełne prawa państwowej szkoły akademickiej, początków realizacji wspomnianej idei szukać należy w roku 1939.

Wówczas to, po ewakuacji rządu polskiego z kraju (w nocy z 17/18 września 1939 roku) i upadku kampani wrześniowej, wielu żołnierzy (około 83 tysięcy) i cywilów przedostało się do: Rumunii, na Węgry, Litwę i Łotwę¹, a stąd do Francji, gdzie od pierwszego października działał odtwarzany stopniowo Rząd RP². W końcu listopada tego roku, nowy prezydent RP Władysław Raczkiewicz³ powołał nowy gabinet - generała Władysława Sikorskiego.⁴ Rząd ten zaś, działając na podstawie „umowy paryskiej”⁵, zajął się nie tylko wspieraniem organizacji struktur Polskiego Państwa Podziemnego w okupowanym kraju i prowadzeniem polityki zagranicznej, ale także podjął zabiegi zmierzające do powołania, pod kontrolą władz

¹ Roszkowski W., Historia Polski 1914 - 1993, Warszawa 1994, s. 91.

² Pierwsze posiedzenie Rządu RP we Francji, połączone z jego zaprzysiężeniem, odbyło się w Paryżu, 1 października 1939 roku. Za: Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Październik 1939 - czerwiec 1940, Tom I, praca zbiorowa pod red. Zagórniak M, oprac. W. Rojek, współpraca Suchcitz A., Kraków 1994, s. 6.

³ Władysław Raczkiewicz mianowany został Prezydentem RP przez (internowanego w Rumunii) prezydenta Ignacego Mościckiego, na podstawie konstytucji kwietniowej z 1935 roku.

⁴ Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Październik 1939 - czerwiec 1940, Tom I, ..., op. cit., s. 6.

⁵ Siedzibą polskiego rządu emigracyjnego był początkowo Paryż, a następnie (od 22 listopada 1939 r.) - Angers. Podstawą prawną działalności rządu była konstytucja kwietniowa z 1935 roku. Jednakże prezydent RP W. Raczkiewicz uznał, że będzie korzystał ze swoich uprawnień w ścisłym porozumieniu z premierem - „umowa paryska”. Za: Roszkowski W., Historia Polski 1914 - 1993, Warszawa 1994, s. 100.

Rzeczypospolitej Polskiej, instytucji użyteczności publicznej dla żołnierzy i ludności polskiej przebywającej na terenie Francji. Podjął również, z inicjatywy wybitnego historyka profesora Oskara Haleckiego⁶, późniejszego wice - rektora PUNO, kwestię organizacji polskiej szkoły wyższej poza granicami okupowanego kraju. Sprawy te przedyskutowano już pod koniec września 1939 roku, w Szwajcarii.

W listopadzie tego roku, w Bibliotece Polskiej w Paryżu, odbyło się zebranie tych profesorów i docentów polskich uczelni wyższych, którzy przebywali w tym czasie we Francji. Podczas spotkania wyłoniono Komitet Organizacyjny, w którym znaleźli się przedstawiciele niemal wszystkich uniwersytetów i politechnik z kraju. Komitet, którego przewodniczącym wybrano właśnie profesora Haleckiego, przystąpił do działania i tak nie tylko spisano projekt uczelni, który został życzliwie przyjęty zarówno przez rząd polski, jak i rząd francuski, ale także podjęto akcję, zachęcającą polskich pracowników naukowych do zaangażowania się w sprawy organizacji poszczególnych wydziałów. Ostatecznie, w wyniku tejże, z Uniwersytetem związało się około 80 wybitnych profesorów i docentów, oraz 60 asystentów.

Miesiąc później - 1 grudnia 1939 roku, również w Bibliotece Polskiej w Paryżu (tymczasowej siedzibie uczelni), odbyła się inauguracja Polskiego Uniwersytetu za Granicą. Tym samym, owo wydarzenie, uświetnione obecnością przedstawicieli Rządów Republiki Francji i Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie, odbyte pod przewodnictwem Rektora Uniwersytetu Paryskiego profesora Roussy⁷, stworzyło polskim żołnierzom i cywilom szansę na kontynuowanie, przerwanej wybuchem wojny, nauki. Był to także początek pracy polskiej instytucji naukowo – badawczej, skupiającej polskich pracowników naukowych, rozproszonych po świecie. Opiekę materialną nad Uniwersytetem przejął Fundusz Kultury Narodowej (kierowany w tym

⁶ **Oskar Halecki** (26 V 1891 – 17 IX 1973), doktor filozofii UJ (1913), habilitował się na UJ w 1915 roku. Docent w Katedrze Nauk Pomocniczych Historii UJ (1915 - 1918), potem profesor Uniwersytetu Warszawskiego. Od grudnia 1939 roku, do upadku Francji, profesor w Uniwersytecie Polskim w Paryżu. W latach 1939 - 1940 prowadził wykłady na Sorbonie. Od 1942 r. mieszkał w USA, gdzie (m.in., w latach 1942 - 1962 kierował Polskim Instytutem Naukowym w Nowym Jorku). Ponadto: profesor i kierownik Katedry Historii Europy Wschodniej na Fordham University w Nowym Jorku (1944 - 1961) oraz wykładowca na: Columbia University, Uniwersytecie w Montrealu i Los Angeles, a także na Uniwersytecie św. Ignacego Loyoli w Rzymie. Za: Pelczar A., O uznaniu dyplomów wydanych przez PUNO, w: Rola dawnej i nowej emigracji polskiej w warunkach Unii Europejskiej, Kraków 2006, s. 88; oraz: Judycki A., Polski Uniwersytet na Obczyźnie w Londynie. Słownik Biograficzny Pracowników Naukowych, Londyn 2008, s. 42.

⁷ Sas - Skowroński M., Polski Uniwersytet na Obczyźnie, w: Monograph Polish Faculty of Law Oxford 1944 - 1947 at the University of Oxford (Monografia Polskiego Wydziału Prawa 1944 - 1947 Uniwersytetu w Oxford), Praca zbiorowa pod redakcją: Cywiński J., Rojewski T., Toporowski W., London, 1997, s. 82.

czasie przez docenta Jana Hulewicza), zorganizowany, w październiku 1939 roku, przy Prezydium Rady Ministrów⁸.

Uroczyste, faktyczne rozpoczęcie roku akademickiego Uniwersytetu, którego rektorem został wymieniany już profesor Halecki, odbyło się jednak dopiero 20 stycznia 1940 roku. W czasie niezwykle podniosłej uroczystości wygłoszono trzy wykłady: profesora Stanisława Strońskiego (przyszłego współzałożyciela PUNO, członka Rady Wydziału Humanistycznego i delegata Wydziału do Senatu), docenta Mariana Kukiela (późniejszego inicjatora, działacza i profesora historii Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie) oraz profesora Stanisława Kota.

Jednocześnie uruchomiono dwa wydziały: prawno - ekonomiczny, organizacją którego zajął się profesor Stefan Glaser, oraz humanistyczny, pod kierownictwem profesora Stanisława Kota (z tym, że po mianowaniu wymienionego Ministrem Stanu, stanowisko dziekana objął profesor Władysław Folkierski – w przyszłości także profesor PUNO, w Londynie). Tu też wykładał, m. in. profesor Bronisław Hełczyński (przyszły profesor prawa i nauk politycznych Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie).

W chwili otwarcia, na oba wydziały zapisało się łącznie 100 studentów; w tym połowa kobiet. Niestety działalność Uniwersytetu Polskiego w Paryżu trwała zaledwie dwa semestry. Została przerwana, po ataku Niemiec na Francję z końcem maja 1940 roku⁹ i całkowicie zawieszona, po kapitulacji Paryża¹⁰. Krótki okres działalności nie pozwolił na opracowanie odpowiedniego statutu Uczelni i zatwierdzenia jej działalności przez Prezydenta RP, w wyniku czego nie nabyła ona we Francji prawa nadawania stopni naukowych. Z tego też powodu Uniwersytet nie był, bo jak zauważył profesor A. Pelczar: „(...) *bo i w takich warunkach nie mógł być uczelnią akademicką w klasycznym rozumieniu tego terminu; prowadził jedynie cykle wykładów (głównie z zakresu nauk humanistycznych), wygłaszanych łącznie przez ok. 80 profesorów i innych pracowników naukowych...*”¹¹.

Jednakże, jak twierdził profesor Pelczar, „*jego znaczenie (...) dla zachowania substancji intelektualnej i polskiego potencjału naukowego w tragicznym dla Polski okresie trudno przecenić*”¹².

⁸ W czerwcu 1940 roku Fundusz wcielony został do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a w lecie 1943 roku do (zrekonstruowanego) Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

⁹ Sas - Skowroński M., *Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, w: *Monograph Polish Faculty...*, s.83.

¹⁰ Paryż kapitulował 14 czerwca 1940 roku.

¹¹ Pelczar A., *O uznaniu dyplomów wydanych przez PUNO*, w: *Rola dawnej i nowej emigracji polskiej w warunkach Unii Europejskiej*, Kraków 2006, s. 88.

¹² *Ibidem*, s. 88.

Po klęsce Francji jedynym sojusznikiem Polski była Wielka Brytania. Jeszcze przed kapitulacją Francuzów, 18 maja 1940 roku, rząd angielski zaprosił prezydenta RP W. Raczkiewicza i rząd polski do Anglii¹³. W tym czasie, na terytorium Zjednoczonego Królestwa przedostało się także około 27,6 tys. żołnierzy i oficerów polskich. Z czasem dotarła tu także liczna grupa polskich uchodźców¹⁴.

Jednocześnie, zgodnie z planami dowództwa angielskiego, ale pod dowództwem polskim, podjęto prace zmierzające do odtworzenia armii polskiej. I tak, na mocy podjętych umów, w Szkocji, zaczęto formować nowe jednostki lądowe I Korpusu, pod dowództwem gen. Mariana Kukieła (docenta historii). Tworzono także dywizjony lotnictwa, opatrzone numerami 300 - 309 i 315 – 318.

Stacjonowanie żołnierzy polskich na terenie Zjednoczonego Królestwa wiązało się nie tylko z prowadzeniem działań wojennych, ale także z organizacją dla nich zajęć społeczno - kulturalnych i doksztalcaniem tych żołnierzy i cywilów, którzy z powodu wojny zmuszeni byli przerwać studia, a nie mogli (z różnych przyczyn) pełnić, bądź kontynuować służby wojskowej. Dlatego też, podobnie jak wcześniej na terenie Francji, władze wojskowe i cywilne podjęły wysiłki zmierzające do powołania wydziałów polskich, przy wybranych uniwersytetach brytyjskich i szkockich. Minister Stroński widział w tej inicjatywie „*kontynuowanie ważnego fragmentu polskiego uniwersytetu za granicą*”. Pomysł popierał również Premier - „*z zastrzeżeniem przestrzegania interesów wojska i Skarbu*”¹⁵.

Do 5 lipca 1945 r., sprawami polskich studiów wyższych na terenie Zjednoczonego Królestwa, zajmował się głównie Rząd RP. Jednakże, po zmianie relacji między Rządem RP w Londynie, a rządem Wielkiej Brytanii, to jest po 5 lipca, kiedy „Wielka Trójka” (w tym: Wielka Brytania i Stany Zjednoczone) uznała, ukonstytuowany w Warszawie, Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej, a tym samym cofnęła uznanie dla Rządu Arciszewskiego, zmieniło się również nastawienie Brytyjczyków do spraw szkolnictwa polskiego. Od tej chwili, władze brytyjskie

¹³ Ostatnie posiedzenie rządu polskiego na terenie Francji odbyło się w dniach 17 i 18 czerwca 1940 roku. Za: Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Październik 1939 - czerwiec 1940, Tom I, ..., op. cit., s. 10.

¹⁴ Roszkowski W., Historia Polski 1914 - 1993, Warszawa 1994, s. 101.

¹⁵ IPMS, PRM - K.102/ 30b, k.13 - 21, Protokół z posiedzenia Rady Ministrów z dnia 17 X 1940 r., w Londynie, maszynopis, oryginał, także w: Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej, Tom II, czerwiec 1940 - czerwiec 1941, red. Zagórniak M., Rojek W., Kraków 1995, s. 150.

¹⁵ Protokół z posiedzenia Rady Ministrów w dniach: 29, 30 stycznia i 1 lutego 1941 roku, w: Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej, Tom II, ..., s. 266.

dążyły do skłonienia jak największej ilości Polaków do powrotu do Kraju i rychłej likwidacji polskiego aparatu administracyjnego, w tym polskiej oświaty.

I tak, jesienią 1945 roku nie zezwoliły one, na uruchomienie kolejnych roczników, nie tylko na Polskim Wydziale Prawa w Oxfordzie, ale także na innych wydziałach polskich; skazując je tym samym na stopniowe zamieranie. W tym momencie wykładowcy zadawali sobie pytanie: „(...) *co zrobić ze studentami? Co zrobić z Wydziałami?*”¹⁶.

Na szczęście dekrety Prezydenta RP, z 1944 roku, stworzyły podstawy do podtrzymania działalności polskiego szkolnictwa wyższego na obczyźnie, do czasu powstania jednej uczelni wyższej. I tak, dekret z 7 marca tego roku, odnoszący się do Rady Akademickich Studiów Technicznych (RAST)¹⁷, stworzył podstawy prawne, zarówno dla jej dalszego funkcjonowania w ramach (utworzonego w 1947 r. w oparciu o Uniwersytet Londyński) Polish University College (PUC), jak i do kontynuowania działalności (od 1953 r.) do czasu przyłączenia do PUNO i utworzenia w ramach tegoż, Wydziału Nauk Technicznych, w roku 1962. Natomiast dekret z 14 kwietnia 1944 r., związany z Polskim Wydziałem Prawa¹⁸ w Oxfordzie, przyczynił się (w przyszłości) do powołania, także w ramach PUNO, Komisji Wydziałowej Prawa i Nauk Politycznych.

Prof. Sas - Skowroński, jeden z rektorów PUNO, dostrzegał w funkcjonujących wydziałach - „*kontynuację uniwersytetu Paryskiego*”. Dlatego też, zdaniem wspomnianego: „*udało się zachować ciągłość polskiego szkolnictwa wyższego w Wielkiej Brytanii, bo zanim władze brytyjskie ostatecznie zlikwidowały Polish University College, powstało PUNO*”¹⁹.

Biorąc pod uwagę skład osobowy PUNO w chwili jego tworzenia (w 1949 roku) oraz doświadczenie i tradycje, na których bazował w chwili oficjalnego powstania (w 1952 roku) Polski Uniwersytet na Obczyźnie bezsprzecznie jest spadkobiercą Uniwersytetu Polskiego za Granicą we Francji i poszczególnych wydziałów, działających w Wielkiej Brytanii w czasie wojny, to jest: Studium

¹⁶ Cywiński J., Spadkobierca, w: Monograph..., op.cit., s. 81.

¹⁷ Dekret Prezydenta RP z dnia 7 marca 1944 r., o Radzie Akademickich Szkół Technicznych, Dz. URP, Londyn, dnia 15 marca 1944, nr 4, cz. I, poz. 8.

¹⁸ Dekret Prezydenta RP regulował stan prawny Wydziału, który stawał się jedno - wydziałową szkołą akademicką (w myśl ustawy o szkołach akademickich, z dnia 15 marca 1933 roku). Za: Sas - Skowroński M., Polski Uniwersytet na Obczyźnie, w: Monograph Polish Faculty..., s. 84; także: Brzeski T., Polski Wydział Prawa przy Uniwersytecie w Oxfordzie, w: Monograph..., s. 35 - 51; Radzik T., Szkolnictwo polskie w..., op. cit., s. 80 - 84.

¹⁹ Sas - Skowroński M., Polski Uniwersytet na Obczyźnie, w: Monograph Polish Faculty..., s. 89.

Pedagogicznego w Edynburgu, Wydziału Prawa w Oxfordzie, Polskiej Szkoły Architektury w Liverpoolu, RAST – u oraz (ale tylko pośrednio, odnosząc się do zamierzeń twórców) Wydziału Lekarskiego i Wydziału Weterynarii w Edynburgu.

Bowiem uczelnia to nie miejsca (budynki i inne elementy infrastruktury), ale przede wszystkim ludzie, którzy ją tworzą. Analizując skład kadry akademickiej, w odniesieniu do PUNO, a w szczególności do: Wydziału Humanistycznego, Komisji Wydziałowej Prawa i Nauk Politycznych, Komisji Wydziałowej Ekonomicznej oraz Komisji Wydziałowej Przyrodniczo - Matematycznej, napotykamy nazwiska: Oskara Haleckiego, Tadeusza Brzeskiego, Mariana Kukiela, Stefana Glasera, Bronisława Hełczyńskiego, Tadeusza Grodyńskiego, Eugeniusza Jarry, Z. Klemensiewicza, Stanisława Strońskiego, Wacława Komarnickiego i innych profesorów, oraz wykładowców, wymienionych powyżej uczelni. Przykładowo, pierwszym przewodniczącym Komisji Wydziałowej Prawa i Nauk Politycznych, powołanej w ramach PUNO, w 1953 roku, został prof. dr B. Hełczyński. W jej prace, w latach 1953 - 1955, zaangażowali się także: prof. dr Tadeusz Brzeski (pierwszy Rektor PUNO), Jerzy Gawenda - doktor prawa Uniwersytetu we Fryburgu i od 17 października 1945 roku Rektor Polskiego Wydziału Prawa w Oxfordzie (w późniejszych latach wybrany Rektorem PUNO), oraz prof. dr Tadeusz Grodyński.

Zatem (jak już podkreślono), PUNO jest spadkobiercą paryskiej idei edukacyjnej. Inną sprawą jest jednak data powstania, czy, jak to określił prof. M. Paszkiewicz, odtworzenia²⁰ idei uczelni, ponieważ Tymczasowy Statut Organizacyjny Uniwersytetu²¹ opracowano dopiero 9 grudnia 1949 roku, a trzy lata później – 15 grudnia 1952 roku, uczelnia otrzymała, na podstawie dekretu Prezydenta RP²², pełne prawa polskich państwowych szkół akademickich (w rozumieniu ustawy z dnia 15 maja 1933 roku²³).

Od momentu utworzenia PUNO miało wolę i odwagę sprzeciwiać się naukowo i intelektualnie temu, co działo się w „*zniewolonej Polsce*”. Aby zrozumieć potrzebę powołania Uniwersytetu i rolę, jaką odgrywał w historii polskiego szkolnictwa wyższego, należy zapoznać się z charakterystyką sytuacji polityczno - społecznej, w której zrodziła się idea powstania uczelni, a tym samym odnieść się do postaw i

²⁰ Paszkiewicz M., O polskim Uniwersytecie na Obczyźnie, w: Pamiętnik Literacki, Tom XXVII, Londyn 2002, s. 46 - 47.

²¹ IPMS, Kol. 23C/5, Pismo Wydziału Administracyjnego PUNO, z września 1950 r.

²² Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 grudnia 1952 roku, w: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Nr 4, Londyn, 31 grudnia 1952 roku.

²³ Ustawa o szkołach akademickich, z dnia 15 marca 1933 roku; Dz. Ust. Nr 1, poz. 6 z 1938 r.

działalności wybitnych osobistości związanych z placówką, bądź przez nią uhonorowanych tytułem Doktora Honoris Causa. Byli to ludzie, którzy wykreowali, czy też wzmocnili swoją aktywnością, niepowtarzalny klimat Uniwersytetu, stwarzając tym samym warunki do prowadzenia badań naukowych i studiów, w niezależnej uczelni, w nadziei na powrót do wolnego kraju. Były wśród nich osoby, takiego pokroju jak: Stanisław Kościałowski, Jerzy Lerski, Walerian Meysztowicz, czy (kilkakrotnie już wymieniany) Oskar Halecki, o którym prof. Stroński mówił: „Czy Halecki wnosi politykę do historii? Nie, Halecki wnosi historię do polityki”. To m.in. przez poglądy Haleckiego (jak przyznał sam Władysław Gomułka) władze PRL odmówiły kardynałowi Wyszyńskiemu paszportu, „*ażby ten nie spotkał się ze swoim nauczycielem*”²⁴.

Dla polskiego środowiska (żyjącego poza granicami PRL), rozproszonego po różnych kontynentach i obcującego z odmiennymi kulturami, rola PUNO była (i jest) wyjątkowa. W jednym z listów, skierowanych do obecnego rektora Uniwersytetu Wojciecha Falkowskiego, profesor Zbigniew Brzeziński, napisał:

„(...) dla mnie PUNO ma specjalne, symboliczne i emocjonalne znaczenie. Przez wiele dziesięcioleci był on jedynym, autentycznie wolnym i wyrażającym polską tradycję intelektualną uniwersytetem. Wasz głos był ciągłym przypominaniem tego, że wolna myśl, jest niezbędnym składnikiem politycznej wolności. I teraz wiem, jaki wielki wysiłek i poświęcenie było wymagane, aby utrzymać PUNO żywe, tak, by jego głos mógł być słyszalny”²⁵.

PUNO, podobnie jak wcześniej Uniwersytet Polski w Paryżu (stwarzający szanse dokończenia przerwanych studiów Polakom, ewakuowanym z kraju), dał możliwość kontynuowania studiów nie tylko żołnierzom rozwiązanych Polskich Sił Zbrojnych, ale także: wysiedleńcom i uchodźcom, którzy po wojnie znaleźli się na Zachodzie, w: Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Francji, Szwajcarii, Kanadzie, Argentynie, Izraelu, RFN i wielu innych krajach. Stworzył również możliwość uzupełnienia nauki kolejnym falom emigrantów, którzy opuszczali PRL, w nadziei na lepsze, wolne od indoktrynacji, życie z lat: 1956, 1968, 1980, 1981 - 1983 i przed 1989. Bowiem: „*Prowadząc nauczanie na poziomie akademickim, popierając badania naukowe swoich pracowników i publikując ich wyniki*

²⁴ Lisiewicz P., Za zamkniętą bramą, w: Niezależna Gazeta Polska, Warszawa, 5 czerwca 2009, s. 34.

²⁵ Tłumaczenie listu prof. Z. Brzezińskiego do prof. W. Falkowskiego - rektora PUNO, Washington, 30 września 2005 roku.

*Uniwersytet zawsze miał na celu głoszenie prawdy o najnowszej historii Polski i przeciwstawianie się wypaczeniom, którym w Kraju podlegały nauki społeczne i humanistyczne*²⁶.

Realizując swoją misję Uczelnia wykształciła szereg wybitnych specjalistów. W gronie jej absolwentów (magistrów, doktorów i doktorów habilitowanych) znaleźli się ludzie niezwykli (m. in., prof. Tadeusz Wyrwa, prof. Dominik Lasok, prof. Zbigniew Judycki, ks. Zdzisław Peszkowski, dr Konstanty Jagodziński, prof. Z. Wałaszewski, prof. T. Piesakowski, dr J. Krasnodębski, M. Danielewiczowa, prof. J. Zubrzycki, prof. A. Moskalowa, prof. T. Dytrych, ks. dr W. Wyszowadzki, prof. E. S. Kruszewski, dr M. Kruszyński, prof. J. Mond i wielu innych), którzy poprzez swoją działalność wpłynęli nie tylko na życie społeczno - polityczne polskiej emigracji politycznej w Wielkiej Brytanii i poza jej granicami, ale także na losy opozycji w kraju, odrodzenie niepodległej Polski, pracę Radia Wolna Europa, a nawet (poprzez osobę prof. Dominika Lasoka) na sprawy prawodawstwa Wspólnoty Europejskiej.

Uzasadniając istnienie PUNO, organizator filii PUNO w Chicago, Michał Bida, napisał:

„Jeżeli emigracja polityczna opuściła kraj z tych względów, że nie godzi się z warunkami panującymi w kraju, to rzecz zrozumiała, że tak samo jak (...) ma zorganizowany swój rząd na obczyźnie, który kontynuuje legalizm Polski niepodległej, tak samo Polski Uniwersytet na Obczyźnie musi kontynuować wolną naukę polską poza granicami ojczystego kraju i wychowywać młode kadry w duchu niepodległościowym, dlatego, że obca szkoła nie może dać młodzieży polskiej (...) patriotycznego wychowania...”²⁷.

Należy zauważyć, że PUNO był i jest uczelnią niezwykłą, nie tylko małą, ale także taką, której nie da się dopasować do żadnych, obowiązujących standardów. Nie ma i nigdy nie posiadał także tłumów studentów. W szczytowym okresie (1983/1984) studiowało tu około 350 osób, w najgorszym (1957/58) zaledwie około 40. Do grona jej uczniów należeli nieliczni, ale jak to określił prof. Tadeusz Brzeski, „*ludzie wyjątkowi*”²⁸, często podobni do swoich wykładowców i profesorów, którzy swoim

²⁶ Ibidem, s. 5.

²⁷ Bida M., Pomóżmy Rozbudować Polski Uniwersytet na Obczyźnie, w: Dziennik Związkowy (Zgoda), 23 - 24 Grudnia, 1977 rok, Chicago.

²⁸ IMPS, Kol. 23 c/5, Sprawozdanie z działalności Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie za rok akademicki 1954/55, s. 5; Archiwum PUNO, Teczka 1, Sprawozdanie z działalności Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie za rok akademicki 1954/55 (z przemówienia rektora PUNO prof. T. Brzeskiego na inauguracji dnia 29 października 1955 roku), s. 5.

charakterem udowodnili nieraz (jak uczyniła to, m. in., niewidoma pod koniec życia, prof. Janina Heydzianka - Pilat, do końca udzielająca wsparcia i rad swoim podopiecznym²⁹), że można podejmować się spraw ważkich, nie tylko bez materialnego wsparcia, ale także bez pomocy i poparcia własnego kraju.

I tak, w swojej historii, Uniwersytet prowadził: Seminarium Kultury Polskiej (wspólnie z Ealing Technical College)³⁰, Studium Dziejów Kultury Polskiej, Studium Pedagogiczne - wspólnie z Zrzeszeniem Nauczycielstwa Polskiego (organizując także filie Studium w: Niemczech i Szwecji), Kurs Nauk Politycznych (wspólnie ze Stowarzyszeniem „Pogoń”), Seminarium Wiedzy Wojskowej (z Kołem Oficerów Dyplomowanych). Kształcił w zakresie: polonistyki, historii, filozofii, nauk politycznych, prawa, nauk przyrodniczych, technicznych, matematycznych i ekonomii. Ponadto: prowadził cykle wykładów otwartych, zajęcia dokształcające - kursy zawodowe (organizowane często z Stowarzyszeniem Techników Polskich) i kursy języka angielskiego. Zakładał i prowadził także liczne Instytuty i filie: Studium, a następnie Instytut Nauki i Kultury w Chicago, Instytut Europy Środkowo - Wschodniej oraz Studium Grafiki w Monachium (Academia Polona Artium)³¹. Zainicjował także powołanie: Wolnej Wszechnicy Polskiej w Paryżu i Instytutu Polsko - Skandynawskiego w Kopenhadze.

Organizował (i nadal organizuje) sympozja, konwersatoria, konferencje naukowe, w których udział biorą uczeni z kraju, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Kanady, Niemiec, Włoch, Francji i wielu innych³². Oczywiście są tacy, którzy podkreślają, że nie spełnia dzisiaj standardów akademickich i, że biorąc pod uwagę obecną sytuację, powinien zmienić nazwę. Szczerze mówiąc, w pewnym sensie mają rację³³, bowiem trudno spełniać jakiegokolwiek standardy bez odpowiedniej infrastruktury i materialnego wsparcia, opierając się wyłącznie na pracy wolontariuszy.

Śledząc losy uczelni, a przede wszystkim analizując życiorysy jej profesorów, wykładowców i studentów, można pokusić się o stwierdzenie, że PUNO był (i jest)

²⁹ Archiwum PUNO, Kol. 1/2, Bujnowski Józef, Profesor dr Janina Heydzianka - Pilatowa, wspomnienia ze współpracy na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie, przemówienie wygłoszone w dniu 12 grudnia 1987 roku, podczas wieczoru wspomnień poświęconego prof. J. Heydziance - Pilatowej., s. 5.

³⁰ Blum A., Trzydzieści lat Seminarium Kultury Polskiej PUNO na Ealingu, w: Oświata, książka i prasa na obczyźnie, red. Cz. Czaplinski, t. IX, Londyn 1985.

³¹ Gawenda J., Szkolnictwo na Obczyźnie, w: Monograph Polish Faculty..., s. 90.

³² Judycki, Z., Polski Uniwersytet na Obczyźnie..., s. 8.

³³ Siomkajło A., Stan edukacji i oświaty polonijnej w Wielkiej Brytanii, Lublin 2003, s. 39 - 47.

nie tylko uczelnią, był także przystanią dla polskich pracowników naukowych w wolnym świecie. Tu znaleźli swoje miejsce, zarówno: założyciele uczelni - prof. Karolina Lanckorońska, prof. Cezaria Baudouin De Courtenay Jędrzejewiczowa, prof. Tadeusz Brzeski, reprezentanci emigracji niepodległościowej - prof. Aleksander Blum, prof. Marian Bohusz - Szyszko, prof. Józef Bujnowski, ojciec Józef Bocheński, jak i ci, którzy zostali zmuszeni do opuszczenia kraju, m.in. w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych: prof. Józef Parnas, prof. J. Drewnowski, prof. Jan Venulet, prof. A. Żaki i inni. Tu także, po 2004 roku, pracę podjęli młodzi ludzie – przedstawiciele emigracji unijnej, szukający możliwości dalszego kształcenia i rozwoju. Niestety tym ostatnim, ze względu na brak akredytacji, PUNO nie może wiele zaoferować, choć we współpracy z uczelniami krajowymi, organizuje seminaria doktoranckie i kursy dokształcające.

Sens funkcjonowania PUNO oddają słowa Juliana Witkowskiego, studenta oddziału PUNO w Chicago, który odnosząc się do stanu nauk humanistycznych w zniewolonej Polsce, w 1980 roku napisał:

„Powiedziano już dawno temu, że nauka wymaga dyscypliny. Ale dla nas, Polaków dyscyplina nauki wymaga czegoś więcej. Przede wszystkim wymaga pełnej świadomości o rzeczywistej sytuacji w Polsce. Obraz tej rzeczywistości musi być dominującym czynnikiem (...). Dlaczego? Bo nauki te są fałszowane z całą premedytacją, w celu zniewolenia umysłowego, ażeby naród polski pozostał uległy Moskwie. W chwili obecnej jesteśmy świadkami rozgrywającego się pojedynku pomiędzy narzuconą Polsce władzą, a narodem polskim (...). Emigracja ma prawo do niesienia pomocy pod każdym względem. Musimy wierzyć, że naród tę walkę wygra. Dla nas studentów PUNO, idea poszukiwania wiedzy, zgodnie z intencją Żeromskiego, nie może ograniczać się jedynie do samej wiedzy. Musi obejmować myśl i dążenia narodu polskiego, gdyż każdy z nas jest jego częścią do takiego porządku społecznego, który będzie respektowany przez wszystkich naszych sąsiadów”³⁴.

Kończąc, warto także przytoczyć słowa, jednego z najaktywniejszych profesorów PUNO w latach osiemdziesiątych, archeologa Andrzeja Żaki:

„Historia naszej uczelni notuje (...) liczne i różnorodne formy „troski” o jej los. Były subtelne i „serdeczne rady” oddania Uniwersytetu w opiekę władz PRL, co

³⁴ Witkowski J., W poszukiwaniu wiedzy, w: Biuletyn Informacyjny Chicagowskiego Oddziału Towarzystwa Przyjaciół Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, Nr 1, Chicago, styczeń - luty 1981, s. 4.

miałoby zapewnić duże dotację, pensje profesorów, wykładowców i administracji (...), były „informacje” przesyłane władzom angielskim, mówiące o rzekomym braku zajęć (...), było szerzenie podobnych „informacji” wśród Polaków w Londynie i Niemczech Zachodnich (tam wsparte artykułami w PRL - owskich gadzinówkach), były „życzliwe rady”, udzielane młodym kandydatom do studiów, by ich w PUNO nie podejmowali, bo one się „nie liczą”. (...) Polski Uniwersytet na Obczyźnie (...) przechodził rozmaite kryzysy, by zawsze podnosić się z nich... W chwili obecnej (...), nie tylko prowadzi, ale nawet wzmaga swą działalność, jako ośrodek nieskrępowanej, wolnej myśli naukowej. (...). Mogą, zatem niektórzy „Kowalscy” węszyć, szukać braków, szerzyć defetyzm i próbować podgryzać tę jedyną w wolnym świecie polską wyższą uczelnię, ta jednak podąży - i podążyć będzie - naprzód, jak owa karawana, na która psy szczekają”³⁵.

Dziś, od 1990 roku, PUNO szuka swojego miejsca w nowej rzeczywistości, wierząc, że w wolnej Polsce, powinno się ono znaleźć, ale czy je znajdzie?

³⁵ Żaki A., Profesor Kowalski zatroskany o PUNO..., w: Universitas. Kwartalnik Towarzystwa Przyjaciół Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, Nr 36/37, styczeń - czerwiec 1989, Zurych 1989, s. 11 - 12.